

Janusz Mrowiec
Akademia Finansów i Biznesu Vistula – Warszawa

ISLAM – RELIGIA CZY IDEOLOGIA?

Streszczenie

Zrozumienie aktualnej sytuacji na Bliskim Wschodzie, wzajemnych relacji świata muzułmańskiego, a zwłaszcza arabskiego z cywilizacją zachodnią, problemów terroryzmu, wymaga poszerzenia wiedzy z historii judaizmu, chrześcijaństwa i islamu. Konieczna jest znajomość wartości, które niosą te religie oraz ich wpływu na procesy społeczne zachodzące w krajach arabskich i na Zachodzie, jak również zrozumienie relacji zachodzących między cywilizacją islamską a zachodnią.

Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej podjęto próbę zaprezentowania warunków społeczno-politycznych, w których powstał islam. W drugiej przedstawiono wkład islamu w rozwój cywilizacyjny, podobieństwa i różnice judaizmu, chrześcijaństwa i islamu. W trzeciej przeanalizowano konflikt cywilizacji zachodniej i umiarkowanego islamu z fundamentalistycznymi trendami islamu. Artykuł kończą rozważania na temat metod zniwelowania konfliktu cywilizacji muzułmańskiej z zachodnią.

Słowa kluczowe: świat arabski, terroryzm, islam, judaizm, chrześcijaństwo cywilizacja islamska i zachodnia.

Kody JEL: Z12

Arabia przedmuzułmańska

Półwysep Arabski jest największym półwyspem na świecie. Jego powierzchnia wynosi niespełna trzy miliony kilometrów kwadratowych. Suchy i zwrotnikowy klimat spowodował, iż dominują na nim stepy oraz tereny półpustynne i pustynne. W średniowieczu przez Półwysep biegły szlaki łączące Daleki Wschód, Afrykę Wschodnią i kraje śródziemnomorskie. Półwysep jest kolebką ludów semickich, tutaj powstały i ukształtowały się trzy najważniejsze religie monoteistyczne: judaizm, chrześcijaństwo i islam. Stworzyły one podwaliny pod cywilizacje zachodnią i islamską. Miały i mają niezwykle istotny wpływ na większość ważnych procesów dziejowych.

W Arabii przedmuzułmańskiej podstawą społeczności były plemiona, które zapewniały bezpieczeństwo całym pokoleniom. Jednostka, duża rodzina były za słabe, aby samodzielnie przetrwać. Możliwość przeżycia stwarzała wspólnota plemienna. Bardzo precyzyjnie określił to jeden z ojców filozofii arabskiej Ibn

Haldun „...Ci, którzy są osamotnieni w swoim pochodzeniu, rzadko kiedy odczuwają wspólnotę z przyjaciółmi. Kiedy w dniu wojny powietrze ściemni się od zła, każdy z nich będzie uciekał szukając ratunku tylko dla samego siebie...”, „...nikt nie odważy się zaatakować człowieka, który się znajduje w grupie... Przynależność do wspólnoty była uwarunkowana urodzeniem, względnie umową, która była konsekwencją zamieszkania w jej sąsiedztwie lub lojalnością. Plemiona prowadziły koczowniczy tryb życia, utrzymywały się z hodowli i z rozboju. Na niewielkich terytoriach uprawnych zajmowano się rolnictwem. Istotną rolę w życiu miejscowej ludności odgrywał handel. Wzajemne relacje ludzi ukształtowały normy obyczajowe, które z czasem przekształciły się w normy moralne. Nadrzędnym ich celem było dobro wspólnoty plemiennej. To, co było dobre dla plemienia, było również moralne. To, co niekorzystnie, odbijało się na jego warunkach bytowych i wizerunku, było uznawane za szkodliwe, nieetyczne. Napad na karawanę, uwieńczony sukcesem, był traktowany jako dobrodziejstwo. Klęska – jako kara boża. Występowanie przeciwko plemieniu czy jednostce, stanowiło wykroczenie tylko wtedy, gdy było sprzeczne z interesem wspólnoty. Respektowanie plemiennych wartości społecznych i moralnych nie oznaczało nie akceptowania wartości indywidualnych. Granicą jednak było dobro wspólnoty. Członków plemienia łączyła więź społeczna, poczucie wspólnoty i solidarność plemienia. Pochodzenie od wspólnego przodka było podstawą pamięci historycznej. Plemię było strukturą niezależną. Toczyło permanentną walkę z pozostałymi plemionami, z wyjątkiem tych, z którymi miało zawarte porozumienia. Politeizm stworzył system, który skrzętnie pielęgnował. Wspólnoty plemienne miały swoich bogów kształtujących własne wartości. Struktura ta umacniała więzi społeczne, ale powodowała konflikty między plemionami, które dla siebie były wzajemnym zagrożeniem. Rozbój i napady niektórym przynosiły korzyści, i dla większości były kataklizmem i pasmem nieszczęść. Ograbianie karawan stało się procederem bogacenia się. W następstwie rozwoju środków produkcji powstawały nadwyżki wpływające na rozwój handlu, a w rezultacie – różnice majątkowe. W sytuacji uprzywilejowanej ekonomicznie znaleźli się przywódcy plemienni oraz ludzie kontrolujący szlaki handlowe. Zarysowały się różnice między plemionami. Liczniejsze, mocniejsze mogły dokonywać większej liczby rozbojów. Stały się bogatsze. Nierówności oraz zależności wewnętrzne wpłynęły na sposób traktowania poszczególnych członków wspólnoty. Najzamożniejsi stali się bezkarni.

Za utrzymywanie ładu wewnątrz plemienia odpowiedzialny był przywódca – szajch¹, obrany jednogłośnie i ogłoszony pierwszym wśród równych. Przy wyborze brano pod uwagę jego autorytet oraz przymioty osobiste. Szczególnie ceniono inteligencję, rozwagę, zdolności mediacyjne i organizatorskie. Do obowiązków szajcha należało dowodzenie bojownikami, udzielanie wsparcia słabszym, rozstrzyganie sporów oraz reprezentowanie społeczności plemienia.

¹ Arabski tytuł honorowy używany w stosunku do przywódcy lub osoby starszej.

Przywódcy decydowali o prowadzonych wojnach i zawieranych rozejmach. Pozycja szajcha była bardzo mocna, ale jego władza nie była absolutna. Musiał liczyć się z radą starszych, w skład której wchodziłi przedstawiciele poszczególnych rodów. Od IV wieku kształtowała się struktura ponadplemienna. Król stał się zwierzchnikiem kilku plemion. Jego zadaniem było zniwelowanie konfliktów plemiennych. W rodzinie władza należała do mężczyzn, oni również reprezentowali ją na zewnątrz. Obowiązkiem kobiet było wychowywanie dzieci i prowadzenie domu. Kobiety zamożne posiadały pozycję uprzywilejowaną. Mężczyzna utrzymywał rodzinę oraz zapewniał kobiecie względnie wysoki standard życia. Inaczej wyglądała sytuacja w rodzinach uboższych. Rozpusta, wielożeństwo, hazard, prostytutka, grzebanie żywcem nowo narodzonych dziewczynek, były zwyczajem powszechnym i akceptowanym. Dumą politeistycznej społeczności arabskiej było organizowanie biesiad, którym towarzyszyło pijaństwo. Cechami ówczesnych Arabów była gościnność, dobroduszość i respektowanie obietnic, ale również nadmierna ambicja, honor i impulsywność. Konsekwentnie przestrzegali normy kodeksu honorowego, który opierał się na zasadzie „ząb za ząb, oko za oko”. Były one przyczyną wielu tragedii. Mało znaczące wydarzenia prowadziły do przelewu krwi. Współczesna wiedza o życiu plemiennym Arabów okresu przedmuzułmańskiego, a zwłaszcza jego wierzeniach jest stosunkowo uboga. Politeizm był powszechny, kształtował ówczesne struktury plemienne. Historycy arabscy z kart własnej historii skrzętnie usunęli wszelkie możliwe jego ślady. Zniekształcili rzeczywisty obraz okresu przedmuzułmańskiego. Nazywali go džahilijja – „okresem niewiedzy”, „nieświadomości”.

Mahomet prorok, geniusz, wizjoner, polityk

Kolebką islamu jest Al-Hidżaz, historyczna nizina położona na północnym zachodzie Półwyspu Arabskiego, wzdłuż Morza Czerwonego, należąca dziś do Arabii Saudyjskiej. To tutaj znajdują się Mekka i Medyna – najważniejsze miejsca kultu muzułmanów. W Mekce około 570 roku urodził się Mahomet². Należał do najsilniejszego plemienia w Mekce – Kurajszytów. Opiekowało się ono głównym miejscem kultu Arabów – Kaabą zwaną również Czarnym Kamieniem. Wierzono, że jeszcze przed islamem zbudował ją Ibrahim (Abraham), jako Dom Allaha wg wzoru pierwszego budynku wzniesionego przez Adama. Ibrahima (Abrahama) islam uznaje za pierwszego muzułmanina, był bowiem pierwszym monoteistą, bezgranicznie oddanym Bogu. Żoną Abrahama była Sara. Ponieważ nie mogła mieć dzieci skłoniła Abrahama do małżeństwa ze swoją niewolnicą Hagar³. Ze związku Abrahama i Hagar urodził się Izmael –

² Data urodzenia Mahometa nie jest pewna. Związana jest z datą wyprawy etiopskiego wodza Abrahę do Mekki. Niestety, źródła nie precyzują daty.

³ W tym czasie na Bliskim Wschodzie poligamia była czymś normalnym. Związek człowieka wolnego z niewolnicą nie należał do rzadkości.

praojciec Arabów. Kiedy Sara miała 90 lat, a jej mąż 100 urodziła syna Izaaka. W Koranie czytamy: „Abraham nie był żydem, ani chrześcijaninem, lecz był szczerze wierzącym hanifem⁴. Na tym tle dochodzi do konfliktu z żydami, którzy traktują Abrahama (Ibrahima) jako założyciela religii żydowskiej oraz protoplastę żydowskiego rodu. On to bowiem zawarł przymierze z Bogiem i otrzymał w darze ziemię. „...powiedział do Abrahama Jahwe: Podnieś oczy z miejsca, na którym jesteś i rozejrzyj się na północ i południe na wschód i na zachód. Cały ten kraj, który przed sobą widzisz oddaję na zawsze w posiadanie tobie i twojemu potomstwu. Przyczyna sporu jest jednak bardziej skomplikowana. Rodzina Mahometa była wyznawcą haminizmu – monoteizmu wywodzącego się od Ibrahima (Abrahama). Są więc podstawy do traktowania Ibrahima (Abrahama) jako przodka rodu. Ponadto Bóg określił, iż ziemię tę oddaje „tobie i twojemu potomstwu”, czyli obu synom, których Abraham posiadał. Wychowaniem Mahometa zajmował się dziadek, a następnie wuj. Ojciec jego zmarł tuż przed jego urodzeniem, a matka – kiedy miał sześć lat. Trudne warunki dzieciństwa i młodości wywarły piętno na jego poglądach i postawie, zmusiły go do szybkiego usamodzielnienia się. Stał się wrażliwy na niedolę sierot, na warunki życiowe wdów samotnie wychowujących dzieci, krzywdę ludzką i niesprawiedliwość. Jako młody człowiek prowadził karawany z Mekki do Syrii i Jemenu⁵. Wyróżniał się solidnością, uczciwością oraz poważnym stosunkiem do życia. Dzięki połączeniu tych cech, zdolności organizatorskich i talentu handlowego znalazł się w gronie najzdolniejszych przewodników karawan. Szybko stał się obiektem zainteresowania pracodawczyni – Chadidży. Niewiele jest dokumentów świadczących o roli Chadidży w kształtowaniu postaw i poglądów Mahometa. Jeśli takowe w ogóle kiedykolwiek powstały, to najprawdopodobniej zostały zniszczone. Uwzględniając jej cechy osobowe, doświadczenie życiowe, pozycję społeczną oraz różnicę wieku musiała mieć istotny wpływ na kształtowanie jego poglądów i postawy. Chadidża niewątpliwie była kobietą wyjątkową. Po ojcu, jednym z najzamożniejszych kupców w Mekce, odziedziczyła ogromny majątek. Należała do wyznawców judo-chrześcijańskiej sekty ebionitów. Wyróżniała się urodą, inteligencją i niebywałymi zdolnościami handlowymi. To ona odkryła Mahometa, jego nieprzeciętność, zdolności i umiejętności. Wspierała go, kiedy miał chwile zwątpienia, wierzyła w niego jako człowieka i jako wysłannika boskiego. Zawierając z nim związek małżeński, radykalnie zmieniła jego pozycję społeczną, ekonomiczną i życiową. Mahomet stał się wpływowym handlowcem, przed którym otworzyły się nowe możliwości i którego szanowały najzamożniejsze, najbardziej wpływowe rody Mekki. Mahomet w związku z Chadidżą był przez 26 lat, to jest do jej śmierci. Relacje

⁴ Przedislamski pustelnik wyznający monoteizm.

⁵ Prowadzenie karawan było wielkim, trudnym i odpowiedzialnym przedsięwzięciem. W karawanach z Jemenu do Mekki szło około 600 wielbłądów. Wielkość transportowanego towaru była zbliżona do ładunku średniej wielkości statku.

potwierdzają, iż związek ten był szczęśliwy. Fakt, że Chadidża była wtedy jego jedyną żoną, należało do wyjątków.

Mahomet szybko zrozumiał zawiłości systemu społecznego oraz uwarunkowania potęgujące zróżnicowanie ekonomiczne między bogatym Południem a biedną Północą. Miał świadomość mankamentów norm etycznych, obyczajowych i religijnych. Postrzegał bariery ekonomiczne. Zdawał sobie sprawę, iż wynikają one z zasad obowiązujących w społeczności przedmuzułmańskiej. Widział potrzebę kształtowania nowej tradycji i nowych obyczajów. W monoteizmie upatrywał możliwość ujednoczenia norm moralnych. Miał on być środkiem skuteczniejszego sprawowania władzy, możliwością integracji, na kanwie wartości, historii, języka oraz perspektywicznych celów. Mahomet rozumiał integrującą rolę wspólnoty religijnej, kulturowej i ideowej, postrzegał więź łączącą społeczność plemienną i ponadplemienną wierzącą w jednego Boga. Monoteizm miał nie tylko integrować społeczność plemienną, ale, co ważniejsze, wspólnotę plemion. Wizja Mahometa zmierzała do utworzenia ummy – społeczności, nacji, narodu. Jej budowa miała zastąpić więzy krwi wspólnotą wartości oraz celów ekonomicznych. Miała zniwelować konflikty plemienne, czego konsekwencją było zmniejszenie liczby napadów i rozbojów na karawany. Poprawiała bezpieczeństwo, przyczyniła się do aktywizacji relacji ekonomicznych.

Mentorem Mahometa był kuzyn Chadidży, Waraqa Ibn Nawfala, którego źródła archiwalne określają biskupem największego kościoła chrześcijańskiego w wersji wschodnio-syryjskiej. Niewątpliwie miał on istotny wpływ na kształtowanie światopoglądu Proroka. Przypisuje mu się tłumaczenie na język arabski Ewangelii św. Mateusza. Nie sposób wyobrazić sobie, iż Mahomet nie znał tej Ewangelii.

Mahomet był niewątpliwie postacią nieprzeciętną. Stworzył podwaliny nowej cywilizacji. Przedmuzułmańską społeczność arabską nakłonił do porzucenia politeizmu i przyjęcia monoteizmu. Udowodnił jego wyższość, wdroył go w codzienne życie. Wypracował koncepcje społeczności – ummy muzulmańskiej. Sprzeciwił się ówczesnym normom społecznym, przekonał swoich zwolenników do przyjęcia nowych wartości. Świątynię Kaaba poświęcił Allahowi. Uczynił z niej główne sanktuarium muzulmańskie. Zaledwie w ciągu trzech pokoleń rozproszone plemiona beduińskie nie tylko zjednoczyły się w jedną społeczność, opanowały Bliski Wschód, na zachodzie rozszerzyły granice imperium na Afrykę Północną po Maroko i południowe wybrzeże Hiszpanii, na wschodzie do Azji Centralnej, ale pokonały Bizancjum i Persję. Sukcesowi społecznemu i politycznemu islamu towarzyszył dynamiczny rozwój nauki i kultury. Był on dowodem dla społeczności islamskiej, iż droga wskazana przez Mahometa jest wspierana przez Boga.

Wybitny talent Mahometa polegał na: przedstawieniu koncepcji monoteizmu jako czynnika integrującego społeczność arabską okresu przedmuzuł-

mańskiego, określeniu wartości, które dla ówczesnej społeczności arabskiej okazały się na tyle atrakcyjne, realne i odpowiadające potrzebom, że zostały zaakceptowane, wdrożeniu wizji monoteizmu oraz tworzenia zintegrowanego narodu.

Islam jako religia i ideologia

W górach, niedaleko Mekki, w 610 roku Mahometowi po raz pierwszy ukazał się archanioł Gabriel, który przekazał mu prawdy wiary. W Koranie to wydarzenie zwane jest „Nocą Przeznaczenia”. Objawienia zaczęły się powtarzać i trwały do końca życia Mahometa. Prorok był przekonany, że przesłanie, które otrzymuje pochodzi od Boga tego jednego i jedynego, w którego wierzą Żydzi i chrześcijanie. Akceptując naukę Starego i Nowego Testamentu, uznając Abrahama, Mojżesza, Dawida, Salomona czy Jezusa za najważniejszych wysłanników Boga uważał, iż zostanie zaakceptowany przez Żydów i chrześcijan, że przekona Arabów do religii monoteistycznej. Potwierdzeniem tego są słowa Mahometa: „Moje podobieństwo do innych proroków przede mną jest jak człowiek, który zbudował miły i piękny dom, z wyjątkiem miejsca na jedną cegłę w rogu. Ludzie obchodzą go wokół podziwiając jego piękno, ale mówią: „Gdyby tylko ta cegła była na swoim miejscu i ja jestem ostatnim z proroków”. Dalej mówi: „Tak, ja jestem posłańcem mojego ojca Abrahama i dobrą nowiną brata, Jezusa.” Mahomet twierdził: „Ja jestem tylko człowiekiem śmiertelnym, podobnym do was. Zostało mi tylko objawione, że Bóg wasz jest Bogiem jedynym...”. W pierwszym dokumencie politycznym Konstytucji medyńskiej Żydów uznał za część wspólnoty. W wyniku konfliktu z Żydami, którzy nie uznali Mahometa za żydowskiego mesjasza oraz pogardliwego stosunku do Arabów, Mahomet usunął z doktryny wszelkie symptomy powiązań z żydami. Niechęć Żydów do Arabów była mocno zakorzeniona. Nie akceptowano przywiązania Arabów do dóbr materialnych, seksu, dumy, pychy kłamstwa czy woli rozboju. Mahomet miał świadomość tych cech. Dlatego mocno je piętnował m.in. gromadzenie majątków, lichwę czy przywłaszczanie sobie dobrobytów, sierot i wdów.

Dzisiaj można rozważać jak wyglądałby świat, jak potoczyłyby się jego losy, gdyby Żydzi zaakceptowali Mahometa, a chrześcijanie pozostali we wspólnocie z Żydami?

Od zarania islam nie był ani za zaprzeczeniem, ani za odrzuceniem judaizmu czy chrześcijaństwa. Był potwierdzeniem, ideową kontynuacją monoteizmu, opowiadał się za korektą błędów popełnionych przez Żydów i chrześcijan. Sama nazwa islam – poddanie się Bogu, była podkreśleniem relacji człowieka z Bogiem. Są one zgodne ze Starym i Nowym Testamentem. Mahomet, nie będąc teologiem ani filozofem religii, nie rozumiał dogmatów judaizmu, chrześcijaństwa. Adaptując judaizm oraz chrześcijaństwo do poziomu

cywilizacji Arabii przedmuzułmańskiej, zrezygnował z licznych niezrozumiałych dogmatów, inne uprościł. W rezultacie powstała religia łatwiejsza, bardziej zrozumiała dla wyznawców. Budzi przy tym mniej kontrowersji, nie konotuje pytań, na które trudno znaleźć racjonalne odpowiedzi. Jest bardziej przekonująca. W wizji islamu nie istnieje rozdział między sacrum a profanum. Narzuca wartości, rozwiązania polityczne, społeczne i ekonomiczne, wkracza we wszystkie dziedziny życia nie pomijając ani modlitwy, ani seksualności. Podstawową cnotą islamu jest sprawiedliwość społeczna, której wprowadzenie w życie wiązało z utworzeniem nowej arabskiej wspólnoty. Było to ważniejsze niż doktrynalne rozważania o Bogu i o tyle łatwiejsze, iż w islamie wszelka władza pochodzi od Boga. W imię Boga jest realizowana. Dlatego tak trudno znaleźć granicę między władzą boską a świecką. Możliwe to było przy założeniu, iż władza jest jedna i w całości należy do Allaha (Boga). Allah jest sędzią ostatecznym a wszyscy ludzie są mu podporządkowani i równi. Konsekwencją tego jest wkraczanie islamu we wszystkie sfery życia. W islamie polityka jest środkiem odpowiedzi oraz formą realizacji nakazów religijnych.

Mahomet musiał jednak wprowadzić pewne dogmaty odróżniające jego wyznawców od Żydów i chrześcijan. Ustalił, iż muzułmanie, modląc się, mieli być zwrócenii w kierunku Mekki (a nie, jak miało to miejsce wcześniej, Jerozolimy). Szabat przeniósł na piątek. Zmienił daty głównych postów, zniósł wiele ograniczeń dotyczących jedzenia. Zachował natomiast zakaz spożywania wieprzowiny oraz metodę uboju. W stosunkowo niedługim czasie islam stał się religią dominującą na Bliskim Wschodzie – w Palestynie i w Syrii, w Afryce Północnej, od Egiptu po Maroko, oraz w Hiszpanii. W Azji Środkowej oparował terytoria Mezopotamii i Persji, Turkiestanu, aż do granic Indii. Sukces islamu należy upatrywać w prostocie religii oraz w wartościach, a zwłaszcza: wolności, równości i sprawiedliwości oraz tolerancji, którą Arabowie wóltwczas prezentowali w stosunku do ludności zamieszkałej na zdobytych terenach. Islam wyzwolił w Arabach energię, inicjatywę i zapalczywość. W stosunku do pogaństwa okresu przedmuzułmańskiego był postępowy, przyczyniał się do dynamicznego rozwoju społeczności arabskiej. Ukształtował nowe wartości moralne, nowe obyczaje oraz postępowe, rewolucyjne rozwiązania administracyjne. Filozofia islamu polega na całkowitym oddaniu się woli Boga. Zasadą naczelną jest podporządkowanie wszelkich aspektów życia, zarówno moralnych, jak i politycznych, normom określonym w Koranie. Islam jest nośnikiem wartości oraz ideologią, ponieważ wskazuje rozwiązania polityczne. Z założenia przyjmuje konstrukcję religijno-polityczną. Mahomet był przywódcą religijnym oraz świeckim. Był wysłannikiem Boga, cywilnym i militarnym liderem odpowiedzialnym za sukcesy i niepowodzenia swojej wspólnoty. Muzułmanie poszukują Boga w historii i we wszechświecie. Głównym posłaniem Mahometa było stworzenie społeczności, w której wszyscy jej członkowie są równi, w której panuje solidarność oraz sprawiedliwość oparta na wzajemnym szacunku. Teore-

tycznie jest to możliwe, kiedy normy stanowione są konsekwencją norm boskich – doskonałych, a społeczność całkowicie, dobrowolnie im podporządkowana. Wizja świata idealnego, nieuwzględniająca obiektywnych możliwości rozwoju historycznego, w którym nie ma miejsca na niesprawiedliwość społeczną i zło, tak jak wiele innych religijnych ideałów nie jest możliwa w realizacji. Niemniej koncepcje utopijne znajdują swoich zwolenników, a utopia jest ich atrakcją.

Islam był logiczną konsekwencją procesów społecznych, politycznych i ekonomicznych zachodzących na Półwyspie Arabskim w VII wieku zamieszkanym przez społeczność semicką wyznającą judaizm i chrześcijaństwo oraz Arabów – społeczność głównie koczowniczą wyznającą politeizm. Islam jest wszechstronną koncepcją procesów integracyjnych, które pierwotnie skierowane były do Żydów, chrześcijan i Arabów. Koncepcja ta skazana była na niepowodzenie. Przez wieki Żydzi gardzili Arabami. Traktowano ich jak społeczność niższej kategorii. Dlatego Mahomet do Konstytucji medyńskiej wprowadził niezwykle istotną korektę: „Ilekcć będziecie się wspierać w jakiejś sprawie, zwróćcie się do Boga i do Mahometa, pokój niechaj im będzie.” W sformułowaniu tym, podkreślając szczególną rolę Mahometa, wyróżnia szczególne znaczenie islamu.

Różne wartości oraz warunki społeczno-polityczne ukształtowały odmienną filozofię funkcjonowania państwa. Genezy żydowskiego systemu politycznego należy upatrywać w Świętym Przymierzu. Przypomina on zdecentralizowaną konfederację plemienną, jest zaprzeczeniem systemu obowiązującego w Egipcie. W Kanaan przywództwo polityczne zostało oddzielone od funkcji religijnych, ukształtował się trójpodział władzy, czyli sfera interpretacji Pisma Świętego i prawa, władzy politycznej oraz komunikowania się z Bogiem. Judaizm charakteryzuje zdolność dostosowania się do panujących warunków. Natomiast żydowska tożsamość została zachowana dzięki zdecentralizowanemu systemowi oraz Torze pełniącej rolę konstytucji, jak również Talmudowi stanowiącemu komentarz do pięciu pierwszych ksiąg Biblii. Rabin jest znawcą prawa, nauczycielem oraz opiekunem synagogi. Nie jest kapłanem, nie spełnia roli liturgicznej. Pomaganie potrzebującym jest obowiązkiem wynikającym z zasad sprawiedliwości. W judaizmie znaczenie prawa określa Stary Testament. Bóg jest transcendentną rzeczywistością i posiada pełnię władzy nad człowiekiem. Wykładnia ta obowiązuje również w chrześcijaństwie – jest konsekwencją akceptowania najstarszej części Biblii jako Pisma Świętego. W chrześcijaństwie system rządzenia nie odgrywał nigdy ważnej roli. Chrystus jasno określił, że jego królestwo jest nie z tego świata. Pytany przez faryzeusza: „Czy wolno płacić podatek Cezarowi, czy nie?”, jednoznacznie odpowiadał: „Oddajcie więc Cezarowi to, co należy do Cezara, a Bogu to, co należy do Boga”. Zachodni system prawa wywodzi się ze źródeł rzymskich, czyli z prawa zwyczajowego, świeckiego. Naczelnym zadaniem islamu było natomiast stworzenie wspólnoty muzułmańskiej – ummy – i wprowadzenie zasad sprawiedliwości społecznej

normowanych przez system prawny – szariat, którego źródłem jest Koran i który reguluje wszelkie procesy zachodzące w życiu wyznawców Allaha.

Islam religią pokoju

Muzułmanie określają islam jako religię pokoju. Potwierdzenia nie znajdujemy ani w analizie całokształtu działalności Mahometa, ani w historii społeczności muzułmańskiej, ani w Koranie, ani w licznych hadisach. W Mekce Mahomet prowadził ascetyczny tryb życia. W relacjach z nie muzułmanami postępował niezwykle ostrożnie i wielką wagę przywiązywał do zawartych traktatów.

W Medynie sytuacja była odmienna, uczestniczył bądź wręcz dowodził w osiemdziesięciu sześciu zbrojnych napadach i bitwach. Niemniej głosił, iż wojny należy unikać, jest ona złem ostatecznym. Jeśli już do niej dojdzie winna być prowadzona bezpośrednio i w otwarty sposób.

W tym kontekście rodzą się pytania: czy islamska koncepcja wojny usprawiedliwionej upoważnia klasyfikowanie islamu jako religii pokoju, czy kryteria klasyfikujące wojnę jako sprawiedliwą są słuszne i wystarczające, czy w końcu, wojnę w imię pokoju można usprawiedliwiać zasadą Machiavellego, że cel uświęca środki? Chyba nie. Historia islamu jest bowiem pełna sprzeczności i konfliktów. Widoczne są wewnątrz islamu, jak i w relacjach islamu z innymi religiami i cywilizacjami. Zaraz po śmierci Mahometa doszło do rozłamu i wyodrębnienia nurtów sunnizmu, szyizmu i charydżyzmu. Nie obeszło się bez rozlewu krwi. Te główne odłamy podzieliły się na wiele ruchów i ugrupowań oraz szkoły koraniczne. Dzisiaj dla Zachodu najistotniejszym problemem islamu jest jego stosunek do pozostałych religii i cywilizacji, jego tolerancja, umiarkowanie oraz wola współdziałania. Współczesny islam ukształtował dwa nurty: modernistyczny i radykalny – fundamentalistyczny. Modernistyczny zdominowany jest przez muzułmanów o poglądach umiarkowanych, dążących do współpracy z Zachodem, zainteresowanych nowymi technologiami i osiągnięciami współczesnej nauki. Koncentruje się na racjonalnym przestrzeganiu wartości islamskich. Odłam radykalny skupia fundamentalistów, ekstremistów oraz fanatyków. Brak tolerancji, przekonanie o bezwzględnej słuszności oraz chęci zmuszania innych do przyjmowania narzuconych wzorców prowadzi do licznych konfliktów.

Ofiarami przemocy, ataków terrorystycznych pozostają muzułmanie, chrześcijanie i Żydzi – wszyscy ci, którzy w przekonaniu fundamentalistów niewystarczająco przestrzegają obowiązujące normy islamu.

Arabowie do słownictwa wprowadzili pojęcie „*dżihad*”, który w potocznym języku określa „świętą wojnę”. Muzułmanie tłumaczą, iż *dżihad* oznacza „dążenie do dobrego życia”, usiłowanie, staranie czy wysiłek. Celem „świętej wojny” było rozszerzenie wpływów islamu i obrona zdobytych terytoriów. Upraszcza

filozoficzną koncepcję *dżihadu* można powiedzieć, iż islam podzielił świat na dwa regiony: *dar al-islam*, terytorium islamu, w którym panuje *dar as-salam* – strefa pokoju oraz *dar al-harb*, terytorium wojny. Jak twierdzi Ibn Khaldun, wybitny średniowieczny historyk i filozof islamu *dżihad* jest obowiązkiem religijnym każdego muzułmanina. Trwa on do momentu, w którym islam nie stanie się religią i systemem dominującym. Zdominowanie *dar al-harb* jest jednoznaczne z wprowadzeniem pokoju. Korzyści z tego czerpać będą muzułmanie oraz innowiercy, którzy zdobędą możliwość poznania prawdziwej religii, prawdziwego Boga. Ekspansja islamu wynika z uniwersalnego charakteru religii oraz obowiązku nawracania wszystkich nie muzułmanów. W podobny sposób *dżihad* interpretują trzej najwięksi myśliciele islamu: Al-Farabii (urodzony około 870 r.), Ibn Sina (Awicenna) (980-1037) i Ibn Rushd (1126-1198) Awerroes. Ponadto, dopuszczają prowadzenie wojny przeciwko tym, którzy porzucają islam. Wojnę można prowadzić również w celu uzyskania czegoś, co potrzebne jest dla państwa, można prowadzić z ludem, dla którego lepiej będzie, jeśli będzie zniewolony, kiedy będzie podporządkowany społeczności islamskiej. Ibn Rushd akceptuje eliminację wszystkich tych, którzy szkodzą państwu czy wspólnocie islamskiej. Dlatego islamu nie da się jednoznacznie klasyfikować jako religię pokoju, chyba że założy się, iż islam przynosi pokój wierzącemu przez samokontrolę relacji z otaczającym nas światem bądź przyjmie się utopijną tezę, iż społeczność światowa przyjmie dobrowolnie islam i bez przymusu będzie respektowała normy w nim obowiązujące. Istnieje również koncepcja, iż islam walczący o pokój jest religią pokojową, ponieważ celem jest pokój, a walka jedynie środkiem.

Wkład islamu w rozwój cywilizacyjny

Współczesna nauka podkreśla wkład kultury islamu w rozwój cywilizacji światowej, a zwłaszcza w rozkwit nauki europejskiej. Islam nie tylko uchronił dziedzictwo greckie i hellenistyczne przed zapomnieniem, ale rozwinął, upowszechnił i wcielił te nauki w praktykę. Korzystał z osiągnięć obcych kultur, które Arabowie przejmowali, wchłaniali i rozwijali.

W połowie VIII wieku islam wszedł w szczytowy okres swojego rozwoju, który trwał ponad pięć stuleci. Nastąpił dynamiczny rozwój nauki, od astronomii, matematyki, po medycynę, fizykę i chemię, od architektury po filozofię i literaturę oraz sztukę. Stworzono podstawy algebry i trygonometrii. Udoskonalono i rozpowszechniono dziesiętny system cyfr. Na język arabski tłumaczono z różnych kręgów kulturowych. Przełożono liczne dzieła z greckiego, syryjskiego i perskiego. Szczególnie ceniono Arystotelesa i Platona. Przetłumaczono wszystkie podstawowe dzieła medyczne. Opracowano podstawy pediatrii, epidemiologii i toksykologii. Zmodyfikowano zabiegi chirurgiczne. Rozwinięto farmakologię. Powstał system opieki medycznej, którym objęto część społecz-

ności islamskiej. Rozwojowi ekonomicznemu towarzyszyły nowe, postępowe rozwiązania w sferze społecznej. Kraje arabskie Bliskiego Wschodu osiągnęły najwyższy poziom światowy w rozwoju nauki technologii i wydajności pracy, a zwłaszcza – w rolnictwie. Zorganizowano duże gospodarstwa, które dzisiaj nazwalibyśmy przedsiębiorstwami rolnymi. Opracowano system nawadniania oraz kwalifikowania najlepszych gatunków drzew, krzewów, zbóż, ryżu, trzciny cukrowej i palm daktylowych. W Kordobie powstały ośrodki badawcze zajmujące się dostosowaniem różnych rodzajów zbóż i roślin do odmiennych warunków klimatycznych. Dowodem wysokiego poziomu matematyki, geometrii jest architektura. Pałac kalifów w Grenadzie, Wielki Meczet w Kordobie, meczet Omara czy Al-Aksa w Jerozolimie do dzisiaj są perełkami architektury. Kultura arabska silnie oddziaływała na historię całej ludzkości. W 762 r. w Bagdadzie powołano Dom Mądrości. Gromadzono w nim dzieła naukowe, tłumaczono je, komentowano dostosowując do praktyki codziennego życia. Zorganizowano w nim obserwatorium astronomiczne oraz szpital. W X wieku w Kairze, przy meczecie Al-Azhar, powołano uniwersytet. Do dzisiaj należy on do najbardziej wpływowych ośrodków nauki świata muzułmańskiego. Jest to niewątpliwie zasługa islamu, który wniósł innowacyjne rozwiązania ekonomiczne, społeczne i polityczne. W XII wieku światowym centrum intelektualnym była Kordoba – stolica kalifatu, największa w owym czasie aglomeracja europejska. Nastąpił dynamiczny rozwój Damaszku, Bagdadu czy Fezu. Rozwinął się transport lądowy oraz żegluga morska na Morzu Śródziemnym, Morzu Czerwonym, w Zatoce Perskiej i na Oceanie Indyjskim. Opanowano sztukę nawigacji oraz budowy statków. Był to okres tolerancji, akceptacji i współpracy z innymi wyznaniem.

Potęga arabska kształtowała się na terytoriach, na których cywilizacja była wysoko rozwinięta – Egipt, Mezopotamia, Półwysep Iberyjski czy Afryka Północna. Arabowie wykazali zdolność przystosowania się do nowych warunków oraz adaptowania nowych kultur na własne potrzeby. Dla plemion arabskich islam jako religia oraz system społeczno-polityczny wniósł wartości, które przyczyniły się do powstania oraz aktywizacji społeczności muzułmańskiej. Był postępowym trendem religijno-politycznym prowadzącym do podniesienia poziomu życia.

Powodzenie muzułmanów należy upatrywać w atrakcyjności islamu w porównaniu z poprzednimi religiami, zdolnościach militarnych przywódców islamskich, rozwoju handlu oraz formach sprawowania władzy przez elity nad podbitymi społecznościami, jak również niezwykle skutecznej formie propagowania nowej religii. Ludność mieszkająca na podbitych terenach miała możliwość przyjęcia islamu, pozostania we własnej wierze, ale z obowiązkiem płacenia określonego podatku lub też walki zbrojnej. Czynnikiem ekonomiczny nie zachęcał muzułmanów do prowadzenia akcji nawracania. Przeciwnie, podbitym ludom umożliwiano pozostanie przy swoich religiach. Przyjęcie islamu było swoistą nobilitacją.

Regres cywilizacji islamskiej

Począwszy od XIV wieku nastąpiło zahamowanie rozwoju świata islamskiego. Wyprawy krzyżowe, inwazja Mongołów oraz światowy kryzys ekonomiczny trwający od XIII do XV stulecia przyczyniły się do stagnacji, a następnie regresu gospodarczego, w którym świat arabski znajduje się do dzisiaj. Zachód przeżywa renesans. Filozofia grecka, prawo rzymskie, etyka chrześcijańska, liberalna gospodarka, demokracja i poszanowanie jednostki spowodowały dynamiczny, wszechstronny rozwój Europy. Konsekwencją jest konieczność liczenia się z cywilizacją zachodnią dysponującą nowymi technologiami, zdobyciami nauki ze wszystkich dziedzin. Korzystanie z nich przez cywilizacje inne niż zachodnia jest powolną utratą tożsamości, przyjęciem zachodniego modelu rozwoju. Alternatywą jest izolacja, która prowadzi do zwiększenia dysproporcji między światem arabskim a Zachodem.

Świat arabski nie akceptuje Zachodu, dominacji cywilizacji zachodniej nad resztą świata. Zarzuca Zachodowi, że jest cyniczny i obłudny. Głosi idee demokracji, niezależności, suwerenności i niepodległości narodów, a narzuca światu własne rozwiązania społeczne, ekonomiczne i polityczne.

Określa kierunki rozwoju często sprzeczne z rodzimymi kulturami. Uważa za niedopuszczalne, iż 13% światowej populacji decyduje o ukierunkowaniu rozwoju populacji światowej. Podkreśla, że Stany Zjednoczone mają decydujący wpływ na pozostałe kraje Zachodu. Sugeruje, iż faktycznie Amerykanie czyli 5% ludzi decyduje o losach świata.

Momentem zwrotnym dla cywilizacji islamskiej było powstanie Izraela w 1948 roku, a następnie klęska Arabów w wojnie z tym państwem w 1967 roku. Okazało się, że Izrael w niespełna kilka lat po powstaniu oparł się światu arabskiemu. Porażka była tym większa, iż świat arabski negatywnie oceniał zdolności militarne i organizacyjne Żydów. Przyczynę klęski tłumaczy się wolą Boga. Jego karą za odejście od wiary, za nieprzestrzeganie norm przez niego ustalonych oraz od zasad prawa religijnego.

Współczesny ruch odnowy nawołuje społeczność islamską do powrotu do źródeł religii, do Koranu i sunny, czyli zbioru opowieści o życiu i naukach Mahometa, do bezwzględnego przestrzegania ustalonych przez Boga norm. Jest to o tyle trudne, iż powstały one w VII wieku. Odbiegają więc od rzeczywistości. Konsekwentne ich przestrzeganie hamuje rozwój społeczny, jest czynnikiem obniżającym potencjał naukowy, kulturowy, a co za tym idzie ekonomiczny. W odmiennej sytuacji jest chrześcijaństwo. Dysponuje rozbudowaną hierarchią, u szczytu której znajduje się Watykan z papieżem na czele. Ta armia księży, ideologów religii, systematycznie i nieprzerwalnie pracuje nad modyfikacją chrześcijaństwa, nad dostosowaniem go do aktualnego rozwoju społeczności światowej przy jednoczesnym zachowaniu podstawowych prawd wiary. Jest to jeden z bardzo ważnych czynników, który przyczynia się do tego, iż

chrześcijaństwo ciągle ma tak istotny wpływ na kształtowanie wartości oraz procesów rozwojowych ludzkości. Mimo to ciągle zarzuca się hierarchii kościelnej, iż przemiany w Kościele zachodzą za wolno, że nie nadążają za rozwojem cywilizacyjnym, co powoduje odejście od wiary, od wspólnoty chrześcijańskiej. Faktycznie kościoły w krajach wysoko rozwiniętych świecą pustkami. Islam nie ma hierarchii muzułmańskiej ani struktury modyfikującej, dostosowującej dogmaty do aktualnych potrzeb i poziomu rozwoju krajów muzułmańskich. Rolę tę powinny spełniać ośrodki naukowe, z uniwersytetem Al-Azhar w Kairze na czele. Niestety, placówki te nie dysponują takim autorytetem, aby wprowadzać doktrynalne zmiany. Ponadto, społeczność muzułmańska, stojąca relatywnie na niższym poziomie intelektualnym niż cywilizacja zachodnia, jest konserwatywna, mocno przywiązana do tradycji. Powrót do fundamentalizmu, do korzeni, został społecznie zaakceptowany. Jest on powrotem do VII wieku, do innego etapu rozwoju. Dzisiejsza cywilizacja muzułmańska żyje w innej rzeczywistości, w innych realiach. Obecne trendy odbiegają od tamtego historycznego okresu. Rezultatem jest konflikt w łonie islamu. Nowoczesność wspierana technologiami zachodnimi walczy z założeniami ideologiczno-religijnymi VII stulecia. W efekcie, co było do przewidzenia, nastąpił regres rozwojowy. Im mocniejsze ośrodki fundamentalistyczne, tym większy kontrast między religią a codziennością życia. Wydaje się, iż jedynym możliwym rozwiązaniem tak skomplikowanej sytuacji może być islam umiarkowany, jego dominacja nad fundamentalistami.

Podobieństwa i różnice

Judaizm, chrześcijaństwo i islam są religiami monoteistycznymi, zakładają istnienie Boga, który stworzył świat dla człowieka. Są religiami objawionymi, co oznacza, że Bóg sam siebie objawił. Judaizm liczy ponad cztery tysiące lat, chrześcijaństwo – dwa tysiące, a islam – tysiąc trzysta. Chrześcijaństwo wyrosło z judaizmu, islam z judaizmu i chrześcijaństwa. Judaizm i chrześcijaństwo posiadają święte teksty. Judaizm – Stary Testament oraz Torę, chrześcijanie – Biblię, składającą się z judaistycznego Starego Testamentu oraz Nowego Testamentu – nauki Jezusa. Koran odwołuje się do Starego i Nowego Testamentu oraz do prorocत्व Mahometa. Żydzi wierzą, iż Bóg Jahwe to wszechmocny twórca prawa i przymierza z człowiekiem. Zasady judaizmu oparte są na Starym Testamencie i Talmudzie. Judaistyczna koncepcja Boga zawierająca trzynastą artykułów wiary sformułowana została w XII wieku przez Majmonidesa i składa się na nią uznanie: 1) istnienia Boga-Stwórcy; 2) jedności Boga; 3) bezcielesności Boga; 4) wieczności Boga; 5) faktu, że jest on jedynym obiektem kierowania modlitwy; 6) prawdziwości przesłania proroków; 7) faktu, że Mojżesz był największym prorokiem; 8) prawdy, że Tora została dana Mojżeszowi; 9) prawdy, że jest ona niezmienną; 10) wszechwiedzy Boga; 11) przekonania, że Bóg nagradza i karze (ludzkie uczynki); 12) przekonania, że Mesjasz ma nadejść; 13) wiary w przyszłe

zmartwychwstanie ciała. Obowiązkiem wyznawców jest przestrzeganie Dekalogu oraz nakazów Talmudu.

Żydzi, podobnie jak chrześcijanie i muzułmanie, uważają, iż jest tylko jeden Bóg, dla chrześcijan jest w trzech osobach – Bóg Ojciec, Syn Boży i Duch Święty. Wyznaniem wiary jest modlitwa. Do obowiązków chrześcijan należy przestrzeganie Dekalogu, przykazań kościelnych oraz miłowanie Boga i bliźnich. Jezus Chrystus, szerząc swoje idee, nie nawoływał do nowej wiary. Zachęcał jedynie Żydów do przestrzegania bożych przykazań. Chrześcijanie zachowali zasady zawarte w Torze. Pierwsi wyznawcy Jezusa jeszcze sto lat po jego śmierci modlili się w świątyniach razem z Żydami, później w domach prywatnych. Najstarszy z kościołów pochodzi z III wieku. Znajduje się w Dura Europos, w Syrii. Pierwsze domy boże, czyli samodzielne obiekty architektoniczne, powstały po 312 roku. Wówczas cesarz Konstantyn Wielki dokumentem *religio lecita* prawnie uznał chrześcijaństwo. Żydzi nie uznają Jezusa Chrystusa za Mesjasza, a jedynie za proroka, chrześcijanie widzą w nim Syna Bożego. Celem jego przyścia na świat było pojednanie Boga z ludzkością. Muzułmanie zarzucają Żydom, iż byli złymi ludźmi. Nie przestrzegali norm ustalonych przez Boga, zniekształcili święte Pisma, usuwając wersety dotyczące Mahometa. Uważają, iż chrześcijanie wyznają politeizm. Nie rozumieją pojęcia Trójcy Świętej – Boga – Ojca, Jezusa-Syna oraz Ducha Świętego. Mahomet uważał się za proroka, którego oczekiwali Żydzi i chrześcijanie. Judaizm i chrześcijaństwo zaakceptowały humanizm oraz pojęcie wspaniałomyślnego Boga. Islam odrzucił hasła humanizmu, przyjął koncepcję Boga sprawiedliwego. Bóg Żydów i chrześcijan jest bogiem miłości, bogiem wybaczącym, Bóg muzułmanów jest bogiem sprawiedliwości. Nagradzającym, ale i karzącym.

Muzułmanie, podobnie jak Żydzi i chrześcijanie, są przekonani, iż Allah jest jedynym i wiekuistym Bogiem, czyli trwającym wiecznie. Nie zrodził nikogo, ani też nie został zrodzony. Nikt nie jest mu równy. Mahometanie wierzą w anioły, w księgi, w proroków, w dzień sądu ostatecznego, oraz w wyroki boskie. Obowiązkiem muzułmanina jest wyznanie wiary, modlitwa, jałmużna, post i pielgrzymka do Mekki. Bóg zwraca się do ludzi za pośrednictwem proroków i apostołów. W Koranie wymienia się ponad dwadzieścia postaci biblijnych, między innymi Abrahama, Izaaka, Jakuba, Mojżesza, ale także Jana Chrzciciela, Marię i Jezusa. Wyróżnia się Abrahama, Mojżesza i Jezusa. Odrzucana jest natomiast boskość Chrystusa. Wiele miejsca w Koranie poświęca się życiu pośmiertnemu. W dniu wybranym przez Boga, poprzedzonym kataklizmami, nastąpi zmartwychwstanie wszystkich wiernych. Chrześcijaństwo i islam są religiami przekonanymi o swym wyjątkowym charakterze. Każda z nich uznaje swoją jedyną prawdziwą wiarę, której misją jest – między innymi – nawracanie niewiernych.

Amos Oz w zbiorze esejów pt. *Jak uleczyć fanatyka* wytłumaczył, w jaki sposób babka przedstawiła mu różnicę pomiędzy Żydem a chrześcijaninem:

„Chrześcijanie wierzą, że Mesjasz raz tu już był i na pewno wróci pewnego dnia. Żydzi zaś utrzymują, że Mesjasz dopiero ma przyjść. Z tego powodu było tak wiele złości, prześladowań, rozlewu krwi, nienawiści. Dlaczego? Dlaczego wszyscy nie mogą po prostu poczekać i przekonać się? Jeżeli Mesjasz przyjdzie i powie: «Witajcie, miło was znowu widzieć», Żydzi będą musieli dać za wygraną. Jeżeli zaś Mesjasz przyjdzie i powie: «Witajcie, miło was poznać», to cały świat chrześcijański będzie musiał przeprosić Żydów. A tymczasem żyjmy i dajmy żyć innym (...)». Leszek Kołakowski uważa: „Bibliści, historycy, teologowie, zarówno chrześcijańscy, jak i żydowscy nieustannie podkreślają obecność, ciągłość – długo negowaną lub niedostrzeżoną – między judaizmem i chrześcijaństwem. Jezus, powiadają, nigdy nie zamierzał zerwać z tradycją żydowską, nigdy nie przestał być pobożnym Żydem, nauczał swój lud, a więc, prawdę mówiąc, nie stworzył chrześcijaństwa (...)». W tym kontekście należy przyznać Leszkowi Kołakowskiemu, iż dyskusyjne jest przyjęcie daty narodzin chrześcijaństwa.

Konflikt cywilizacyjny, czy cywilizacji zachodniej i umiarkowanego islamu z fundamentalistami?

Od zarania dziejów trwa konflikt między islamem a judaizmem i chrześcijaństwem, judaizmem. W miarę upływu lat zmienia się jego natężenie oraz czynniki konfliktogenne. Niestety, jego zaostrzenie nastąpiło na przełomie XX i XXI wieku. Mimo prób pojednania oraz szukania rozwiązań rezultaty są dalece niezadowalające. W 1955 roku Willy Claes, ówczesny sekretarz generalny NATO, uznał, iż po upadku komunizmu walczący islam jest największym problemem Zachodu. Powyższą tezę rozwinął Samuel P. Huntington w *Zderzeniu cywilizacji*. Twierdził on, że nie ideologie, nie gospodarka, lecz różnice cywilizacyjne będą przyczynami konfliktów międzynarodowych. Pogląd ten podzielił opinię politologów i obserwatorów politycznych. Jedni poparli tezę S.P. Huntingtona, inni poddali ją ostrej krytyce. Wybitny polski znawca problemów świata arabskiego Janusz Danecki twierdzi między innymi: „...Gdyby jednak przyjrzeć się bliżej tejom Huntingtona, nie mają one pokrycia w rzeczywistości. Po pierwsze, trudno mówić o wielkich cywilizacjach funkcjonujących militarnie, po drugie, konflikty częstsze są wewnątrz owych domniemych cywilizacji, niż między nimi i wreszcie wydarzenia świadczące o zderzeniu cywilizacji mają zupełnie inne niż cywilizacyjne podłoże”. Analizując problem należy zwrócić uwagę, iż W. Claes ostrzega nie przed islamem jako religią czy cywilizacją, a przed jego odłamem, który określa jako walczący, czyli radykalny, skrajny czy ekstremistyczny. Ponadto, współczesne konflikty z krajami muzułmańskimi dotyczą roszczeń terytorialnych, złóż naturalnych sporu o ocenę wartości. Pewne znamiona konfliktu Zachodu z cywilizacją islamską, w kontekście rozumowania S.P. Huntingtona, występują w sytuacji zarzutu muzułmanów dotyczącego woli

Zachodu zdominowania świata oraz narzucenia modelu systemu politycznego. Zachód uważa, iż odniósł cywilizacyjny sukces. Drogą prowadzącą do niego jest system demokratyczny, liberalna gospodarka oraz poszanowanie jednostki.

Prawdziwość tezy nie budzi większych zastrzeżeń. Pytanie, co dalej? Kształtuje się coraz więcej koncepcji opowiadających się za zmierzchem Zachodu. Wzajemna niechęć wyznawców trzech monoteistycznych religii jest wprost proporcjonalna do woli zachowania własnej tożsamości. Do momentu, w którym głównym czynnikiem jej kształtowana była religia, konflikt istniał, ale nie przekraczał niebezpiecznej granicy. W momencie, gdy cywilizacja zachodnia stawała się coraz bardziej otwarta na odmienne ideologie i wartości, a czynnikiem decydującym, kształtującym tożsamość, światopoglądy narodowe i ponadnarodowe o charakterze świeckim, zaostrzyły się różnice i sprzeczności pomiędzy cywilizacją muzułmańską a cywilizacją zachodnią. W obu kulturach wyraźniej zarysowały się kręgi fundamentalistyczne, ortodoksyjne, fanatyczne, wierne własnym koncepcjom, odrzucające gotowość na współdziałanie i szukanie porozumienia. Wśród ortodoksyjnych Żydów odżyło przekonanie, że Bóg powierzył im rolę szczególną, u muzułmanów wzmocniła się potrzeba zbawienia świata oraz zahamowania rozwoju patologii społecznej. Muzułmanie, zwłaszcza Arabowie, mają poczucie odpowiedzialności za nawrócenie ludzkości, stworzenie wspólnoty idealnej. Często są konserwatywni i restrykcyjni. Uważają, że Żydzi i chrześcijanie nie respektują wartości przekazanych im przez proroków Abrahama, Mojżesza i Jezusa i źle lub w ogóle nie interpretują Biblii. Zdaniem muzułmanów, misją Mahometa, jako wysłannika Boga, było nawrócenie ludzkości. Islam jest powrotem do prawdy, do nadrzędnych wartości. Wymaga on bezwzględного przestrzegania praw. Głosi hasła populistyczne, że życie zgodnie z wolą Boga i jego prawami prowadzi do sukcesu, zaś odejście od Allaha – do klęsk i kataklizmów. Prezentuje przekonanie, iż podmiotem społeczności jest grupa. Jednostka zobowiązana jest podporządkować się ogółowi. Grupa kontroluje jednostkę, decyduje o niej, grupa wie lepiej, jest zbiorową mądrością. Zachód lansuje świecki, konsumpcyjny model życia. Bogiem staje się pieniądź prowadzący do dóbr materialnych. Można kupić wszystko, albo prawie wszystko. Dobra, które człowiekowi są niezbędne oraz te, których ze względów ideowo-moralnych nie powinien nabywać.

Dzisiejszy konflikt cywilizacji zachodniej z islamem jest konfliktem Zachodu i umiarkowanego islamu z islamem radykalnym, czy jak nazwał to W. Claes – islamem walczącym. Szacuje się, że zaangażowani jego zwolennicy islamu stanowią około 0,01% populacji muzułmańskiej, czyli 160 000. Są to ci, którym religia i jej wartości pomyliły się z ideologią i polityką, kalifat ze strukturą terrorystyczną, którzy obsesyjnie czują misję niszczenia tożsamości islamskiej, potrzebę zbawienia świata, przywrócenia mu porządku określonego przez Mahometa, zahamowania patologii społecznej Zachodu oraz ingerencji Zachodu w światowy porządek. Wrogami są wszyscy, którzy prezentują od-

mienny tok myślenia. Procentowo radykalnych islamistów jest niewielu, ale wystarczająco dużo, aby zakłócić panujący porządek światowy. Pamiętać należy, że jest to armia ludzi zdeterminowanych, pozbawionych skrupułów, hamulców, względnie skuteczna, podejmująca się realizacji zadań niezrozumiałych dla przeciętnego człowieka. Większość to fanatycy, a fanatyzm to już „ciężko uleczalna choroba”. Prawdopodobnie najskuteczniejszym lekiem jest islam umiarkowany. Poznanie wartości współczesnego umiarkowanego islamu oraz judo-chrześcijaństwa powinno być antidotum na współczesną spiralę nienawiści i aktów terrorystycznych.

Islam za wszelką cenę musi się modernizować. O przyjęciu nowoczesnych technologii nie mogą decydować względy religijne. Decyzje te powinny należeć do elit intelektualnych i polityków. Nadjma oud_Dine Bammate – pakistański intelektualista podał następującą receptę dla świata muzułmańskiego: „Islam musi dziś przeżyć rewolucję religijną porównywalną z reformacją; rewolucję intelektualną i moralną porównywalną z Aufklärung⁶, rewolucję gospodarczą i społeczną porównywalną z tą jaką przeżyła dziewiętnastowieczna Europa”.

Zniwelowanie konfliktu wymagałoby wprowadzenia w życie skoordynowanego, długofalowego planu działania środowisk opiniotwórczych cywilizacji zachodniej i islamskiej. Problem jest globalny, wymaga więc zaangażowania sił powszechnych. Zadaniem jest wypracowanie i ukształtowanie nowej świadomości potwierdzającej konieczność współistnienia oraz współpracy. Mimo świadomości konieczności prowadzenia dialogu i niepodważalnych korzyści płynących z tego procesu widoczny jest brak woli realizacji tego postulatu. Niewystarczającymi aktami pozostają wysiłki struktur międzynarodowych, religijnych, intelektualnych elit oraz rządów licznych państw. Zgoda dotyczy idei, rozbieżności ocen poszczególnych faktów politycznych oraz dróg dochodzenia do konsensusu. W 1965 roku, II sobór watykański przyjął Deklarację o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*, wskazującej na związki chrześcijaństwa z judaizmem. Dokument ten wyznaczył nowe kierunki rozwojowe. W 1986 roku Jan Paweł II, jako pierwszy papież w dziejach Kościoła, modlił się w synagodze, a Żydów nazwał „umiłowanymi braćmi”. W 2000 roku, w trakcie pielgrzymki do Ziemi Świętej, w instytucie pamięci Yad Vashem złożył hołd sześciu milionom zamordowanych Żydów. Liczne kroki pojednania pomiędzy katolikami a Żydami i muzułmanami podejmuje papież Franciszek. W trakcie wizyty w Turcji, w listopadzie 2014 roku, modlił się zwrócony do Mekki. Wielokrotnie apelował o otwarcie granic dla muzułmanów oraz o rozróżnienie terrorystów od zwykłych obywateli. Odbierając w maju 2016 roku Nagrodę im. Karola Wielkiego za wzmocnienie i utrwalenie wspólnoty europejskiej, zapowiedział „koalicję religijne” na rzecz „kultury, dialogu i odkrywania świata”. Kluczową rolę w tym procesie powierzył „cudzoziemcowi, imigrantowi,

⁶ Prąd myślowy zachodzący w Niemczech w XVIII wieku odpowiadający oświeceniu i oświeconemu despotyzmowi.

ludziom z innych kręgów kulturowych”. W trakcie pielgrzymki do Egiptu, w kwietniu 2017 roku, stwierdził, iż chrześcijaństwo i muzułmanie są „braćmi i siostrami”. Otwartość na dialog deklaruje wiele ośrodków islamskich, np. Centrum Badań Ekonomiczno-Społecznych w Tunisie czy Królewska Akademia Badań nad Cywilizacją Islamską w Ammanie. Wszystkie te działania są jednak niewystarczające. Stanowią wydarzenie intelektualne, a nie teologiczne. Skalę problemu unaocznia fakt, iż na świecie żyje ponad 4,23 mld wyznawców religii monoteistycznych, w tym 13,3 mln wyznawców judaizmu, 2,5 mld chrześcijan i 1,6 mld muzułmanów.

Realizując trudny problem niwelowania omawianego konfliktu pamiętać należy, iż główne zmiany muszą nastąpić w świadomości społecznej obu cywilizacji, islamskiej i zachodniej. Te zaś są najtrudniejszym i najwolniej zachodzącym procesem tym bardziej, iż aktualna sytuacja jest dziełem wielowiekowym i jest konfliktem narodów uznających się za narody wybrane.

Bibliografia

- Armstrong K. (2004), *Krótką historia islamu*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Armstrong K. (2011), *Spór o Boga. Czym naprawdę jest religia?*, VIK, Warszawa.
- Aslan R. (2011), *Nie ma Boga oprócz Allaha, Powstanie, ewolucja, przyszłość islamu*, Burda, Warszawa.
- Bielawski J. (1973), *Islam, religia państwa i prawa*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Bielawski J. (1980), *Islam*, KAW, Warszawa.
- Braudel F. (2006), *Gramatyka cywilizacji*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Chodubski A. (2006), *Wyzwania globalne współczesnego świata. Wykład inauguracyjny*, „Cywilizacja i Polityka”, nr 4.
- Chopra D. (2015), *Muhammad – opowieść o ostatnim proroku*, Barbelo, Warszawa.
- Danecki J. (1991), *Polityczne funkcje islamu*, UW, Warszawa.
- Danecki J. (2001), *Arabowie*, PIW, Warszawa.
- Dziekan M. (1997), *Jak modlą się muzułmanie*, Verbinum, Warszawa.
- Dziekan M. (2005), *Irak – religia i polityka*, Elipsa, Warszawa.
- Górak-Sosnowska K. (2007), *Kobiety arabskie a świat biznesu. Szanse i bariery w państwach Zatoki*, „Bliski Wschód”, nr 4.
- Górak-Sosnowska K. (2007), *Świat arabski wobec globalizacji*, Difin, Warszawa.
- Górak-Sosnowska K. (2006), *Przemiany społeczno – demograficzne w świecie arabskim*, „Bliski Wschód: Społeczeństwa – Polityka – Tradycje”, nr 3.
- Gulen M.F. (2013), *Muhammad, Wysłannik Boga. Nowe spojrzenie*, Libra s.c., Białystok.
- Gwiazda A. (2005), *Uwarunkowania międzynarodowej współpracy gospodarczej w erze globalizacji*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe”, Vol. 4, nr 1-2.

- Hanafi H. (2005), *Różnorodność islamu w ujęciu historycznym. Czy islam ma jedno oblicze?*, „Bliski Wschód: Społeczeństwo – Polityka – Tradycja”, nr 2.
- Huntington S.P. (2000), *Zderzenie cywilizacji*, Muza, Warszawa.
- Kapiszewski A. (red.) (2008), *Świat arabski w procesie przemian. Zmiany społeczne i kulturowe oraz reformy polityczne*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Kepel G. (2006), *Fitma wojna w sercu islamu*, Dialog, Warszawa.
- Kepel G. (2010), *Zemsta Boga*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Kołakowski L. (2014), *Jezus ośmieszony*, Znak, Kraków.
- Kosta R.A. (2013), *Konflikty – kolonializm, fundamentalizm w przestrzeni bliskowschodniej*, ECE Wydawnictwo, Toruń.
- Lewis B. (2003), *Muzułmański Bliski Wschód*, Marabut, Gdańsk.
- Lewis B. (2003), *Co się właściwie stało?*, Dialog, Warszawa.
- Maalouf A. (2011), *Rozregulowany świat*, Czytelnik, Warszawa.
- Manji I. (2005), *Kłopot z islamem*, Cykady, Warszawa.
- Mrowiec J. (2017), *Uwarunkowania siły konfliktu cywilizacji islamskiej z cywilizacją zachodnią – perspektywa świata muzułmańskiego*, (w:) Kostecki W., Smogorzewski K. (red.), *Siła we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Akademia Finansów i Biznesu Vistula, Warszawa.
- Mrowiec J. (2013), *Różnice kulturowo cywilizacyjne świata* (w:) Pastusiak L. (red.), *Źródła i konsekwencje niestabilności współczesnego świata*, Akademia Finansów i Biznesu Vistula, Warszawa.
- Mrowiec J. (2013), „*Perspektywa islamu- zmierzch Zachodu*”, (w:) Pastusiak L. (red.), *Perspektywy nowego ładu światowego*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa.
- Mrozek-Dumanowska A. (2010), *Islam i jego odnowa*, PAN, Warszawa.
- Mrozek-Dumanowska A. (2005), *Islam a globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe ASKON, Warszawa.
- Mrozek-Dumanowska A. (1999), *Islam a demokracja*, PAN, Warszawa.
- Murden S. (2002), *Islam, the Middle East and the New Global Hegemony*, Lynne Rienner Publishers, London.
- Najjar F. (2005), *The Arabs, Islam and Globalization*, „Middle East Policy”, No. 3.
- Paolucci G., Eid C. (2004), *Islam sto pytań. Odpowiada Samir Khalil Samir*, PAX, Warszawa.
- Niedziela Sz. (2012), *Konflikty i napięcia w świecie arabskim*, Dialog, Warszawa.
- Rodinson M. (1991), *Mahomet*, PIW, Warszawa.
- Rothert A., Szymanek J. (2012), Zięba A., *Zmiany polityczne w państwach arabskich, Wybrane zagadnienia ustrojowe*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Schlegel J.L. (2005), *Prawo boskie a wolność człowieka*, Dialog, Warszawa.
- Scheffer P. (2010), *Imigranci w społeczeństwie otwartym*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.

- Sivan E. (2005), *Radykalny islam*, Libron, Kraków.
- Tibi B. (1997), *Fundamentalizm religijny*, PIW, Warszawa.
- Widy Behiesse M. (2012), *Tożsamość europejskich muzułmanów w myśl teorii Tariqua Ramadana*, Dialog, Warszawa.
- Ziegler J. (2010), *Nienawiść do Zachodu*, Książka i Prasa, Warszawa.
- Zdanowski J. (2009), *Współczesna muzułmańska myśl społeczno polityczna*, Wydawnictwo Naukowe ASKON, Warszawa.
- Zdanowski J. (2012), *Bunt czy rewolucja*, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków.
- Zdanowski J. (2013), *Historia społeczeństw Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe ASKON, Warszawa.

Islam – a Religion or Ideology?

Summary

Understanding the situation in the Middle East, interrelations between the Muslim world, and particularly Arab one, and the Western civilization, problems with terrorism, requires an extension of the knowledge of the history of Judaism, Christianity and Islam. Necessary is the knowledge of the values entailed by these religions and their impact on the social processes taking place in the Arabic countries and in the West as well as the understanding of the relations occurring between the Islamic and Western civilization.

The article consists of three parts. In the first, the author attempted to present the socio-political conditions in which Islam had emerged. In the second, he presented the Islam's contribution to the civilizational development, similarities and differences between Judaism, Christianity and Islam. In the third part, the author analysed the conflict of the Western civilization and the one of moderate Islam with the fundamentalist trends in Islam. The article concludes with considerations on the methods of eliminating the conflict between the Islamic civilization and the Western one.

Key words: Arab world, terrorism, Islam, Judaism, Christianity, Islamic and Western civilization.

JEL codes: Z12

Artykuł zaakceptowany do druku w maju 2018 roku.

Afiliacja:

dr Janusz Mrowiec

Akademia Finansów i Biznesu Vistula

Wydział Biznesu i Stosunków Międzynarodowych

ul. Stokłosa 3

02-757 Warszawa

e-mail: a.mrowiec@vistula.edu.pl